

Nooit meer oorlog!

Dick Pels

Bismarck en Garibaldi konden de eenmaking van Duitsland en Italië alleen realiseren door oorlog te voeren, met bloed en ijzer. Napoleon en Hitler slaagden er maar kort in om hun Europese imperiale droom te verwezenlijken door miljoenen levens te offeren in smerige, bloedige, eindeloze veldslagen. Geweld en het recht van de sterkste waren tot 1945 de voornaamste organisatieprincipes van de Europese samenleving. Voor het eerst in de geschiedenis zijn we er nu in geslaagd om de integratie tussen soevereine staten vrijwillig en vreedzaam gestalte te geven, via onderhandeling en compromis. Europa is het meest geslaagde voorbeeld van *regime change* in onze tijd: een ‘vrijwillig rijk’ waar iedereen bij wil horen (Timothy Garton Ash, *NRC Handelsblad* 4.1.07). Na bijna zeventig jaar zonder grote gewapende conflicten is Europa een gerealiseerde utopie die als een stralend moreel baken in de wereld staat.

Oorlog is de voorzetting van de politiek met andere middelen, volgens het bekende woord van Clausewitz. In Europa hebben we door onnoemelijk veel leed, schade en schande geleerd om van die extreme middelen af te zien: we houden het bij gewone, saaie, burgerlijke politiek. We hebben op ons continent eindelijk gebroken met de primitieve traditie van bloed- en eerwraak, waarbij religieuze of nationale gedachten omslaan in razende waanzin (Konrád 2013: 30). Niet voor niets was de eerste deling van nationale soevereiniteit tussen de voormalige erfvijanden Frankrijk en Duitsland in 1951 gericht op de regulering van de kolen- en staalproductie: strategische grondstoffen niet alleen van de economie maar ook van de wapenindustrie en de oorlogsvoering.

‘Nooit meer oorlog’ was het eerste en sterkste argument voor Europese eenwording: een hartekreet met een diepe emotionele lading, die voor iedereen vanzelfsprekend en onmiddellijk navoelbaar was. Maar dat gevoel is door gewenning aan de Lange Vrede na 1945 ontscherpt. De droom van Monnet en Schuman is werkelijkheid geworden, en is daardoor haar verleidingskracht kwijtgeraakt. De ‘eeuwige vrede’ van Kant is eindelijk aangebroken, en de generatie die ‘de oorlog nog heeft meegemaakt’ is aan het uitsterven. In 2012 werd de Nobelprijs voor de Vrede toegekend aan de EU, als beloning voor de meer dan zestigjarige inzet ‘voor vrede, verzoening, democratie en mensenrechten’. Niet alleen in eurosceptische kringen vroeg men zich af waar dat voor nodig was: was dat niet te veel eer voor een continent in crisis? Nu we dit jaar het begin van de Eerste Wereldoorlog herdenken, laait de collectieve oorlogsherinnering opnieuw op. Maar zelfs sommige Britten geven toe dat ze niet ten eeuwigden dage klaproosjes in hun knoopsgat kunnen blijven dragen (*In Flanders fields the poppies blow, Between the crosses, row on row*).

De ziel van Europa

Is de oude ziel van Europa inderdaad uitgedoofd? Volgens populistten als Fortuyn in *Zielloos Europa* (1998) kan er van Europa geen bezieling (meer) uitgaan, omdat het ‘geen ziel’ heeft. Europa zou alleen bestaan op het hoge abstractieniveau van geleerden, grote cultuurdragers, ondernemers en politici, en niet of nauwelijks leven onder gewone mensen. Eurosceptici stellen apodictisch vast dat er niet zoiets bestaat als een Europese cultuur of een Europees volk, dat er dus geen sprake kan zijn van een ‘bezielende samenhang’ en dat een democratische Europese Unie daarom principieel onmogelijk is. Vóór Fortuyn namen liberalen als Bolkestein al afstand van hooggestemde idealen voor een politieke unie: Europa

moest zich terugtrekken op pragmatische kerntaken als het onderhoud van de gemeenschappelijke markt, de handelspolitiek en het mededingingsbeleid. Europa moest niet langer worden gezien als een verheven doel, maar als een zakelijk middel om economische welvaart en groei te garanderen.

Ook Bolkesteins partijgenoot Rutte heeft de laatste jaren herhaaldelijk afstand genomen van de Europese Unie als een Groot Verhaal, met name dat van duurzame vrede op een door oorlogen verscheurd continent. ‘Nooit meer oorlog’ was de zin van Europa voor de oorlogsgeneratie en haar kinderen. Maar nu is de Unie volgens Rutte in een andere ontwikkelingsfase gekomen, en daarbij past een meer bescheiden boodschap en een meer realistische taakopvatting. Daarin staan welvaart en groei centraal ‘in plaats van de ideologische grondtoon over Europa als verheven project’. Het gaat erom zichtbaar te maken wat Europa concreet oplevert in termen van welvaart en bestaanszekerheid, niet om Europa voor te stellen als een verheven ideaal. Europa moet staan voor groei en banen, want dat maakt het relevant voor zijn inwoners. Vooral voor jonge mensen, voor wie het ‘Nooit meer oorlog’ iets is uit een ver verleden en langdurige werkloosheid het dreigende actuele perspectief (Rutte 2011; *de Volkskrant* 26.6.13). Opvallend is dat zelfs de meest Europese van alle liberalen, Guy Verhofstadt zegt: ‘Ik wil Europa aan het emotionele onttrekken. Ik ga dus niet zeggen dat Europa ons vrede heeft gebracht, voor jonge mensen betekent dat niets meer. Wie de oorlog niet kent, kent de vrede ook niet’ (*NRC Handelsblad* 1.2.14).

Ook Europees lijsttrekker voor de PvdA Paul Tang tempert een al te bevlogen Europees idealisme. De hele discussie over ‘meer of minder’ of ‘vóór of tegen Europa’ is in zijn ogen zinloos. Mensen haken af, want het gaat niet over hun noden en zorgen. Europa kan door drie dingen weer in het juiste spoor worden gebracht: banen scheppen voor jong en oud, een nieuwe financiële crisis voorkomen, en de arbeidsmigratie in goede banen leiden (*NRC Handelsblad* 13.1.14). GroenLinks-lijsttrekker Bas Eickhout houdt daarentegen vol dat Europa ‘absoluut nog een uniek vredesproject is’. In Nederland zijn we ons daarvan helaas niet zo bewust, anders dan in Midden- en Oosteuropa, waar de herinnering aan de onderdrukking recenter is. De landen van de EU zijn de enige ter wereld die vrijwillig, zonder oorlog, delen van hun soevereiniteit hebben overgedragen. Opvallend is bijvoorbeeld de erkenning van de onafhankelijkheid van Kosovo door Servië omdat het wil toetreden tot de EU (*De Linkerwang*, december 2013).

Aan het andere, anti-Europese uiteinde van het politieke spectrum vinden we een spectaculaire maar opportunistische begripsomkering: Thierry Baudet, hierin zoals in andere zaken dankbaar gevolgd door Bosma en Wilders, meent dat de Europese eenwording niet tot vrede maar juist tot oorlog leidt (2012: 31ff). Niet het nationalisme maar het imperialisme is de zondebok: nationalisme is juist de kracht die democratie mogelijk maakt. De ambitie om een Europees rijk te stichten en verschillende volkeren in een keurslijf te persen kan alleen maar tot oorlog leiden, kijk naar het fascisme en nazisme. Baudet miskent daarmee de sterke samenhang tussen verzetsnationalisme en veroveringsnationalisme, en vergeet even dat Napoleon en Hitler Europa wilden eenmaken door militaire verovering vanuit één natie, terwijl de huidige Unie een multilaterale verdragsunie zonder precedent is. Het valt ook moeilijk te loochenen dat Napoleon, Hitler en Mussolini overtuigde nationalist waren. Het is begrijpelijk dat Baudet als geharnaste verdediger van de natiestaat het nationalisme wil schoonwassen, maar die poging mislukt als er voor alle kwaad dat er in het verleden onder die vlag werd aangericht simpelweg een ander woord wordt verzonnen.

Maar we horen de laatste tijd vaker dat ‘nooit meer oorlog’ als morele missie voor Europa een achterhaalde, achteruitkijkende gedachte is. Zo maakte Paul Scheffer bezwaar tegen het speculatieve dreigement van bondskanselier Merkel en raadsresident Van Rompuy dat het einde van de euro wel eens tot oorlog zou kunnen leiden: ‘If the euro falls, the Union falls, and with it our best guarantee of peace’. Die kortsluiting tussen munt en vrede leek hem een soort ‘chantage met goede bedoelingen’. Een nieuwe verbeelding van Europa moet volgens hem beginnen bij de verschuivende machtsverhoudingen in de wereld. Het ‘nooit meer oorlog’ is een vorm van eurocentrisme geworden: het richt de blik naar binnen, terwijl een wezenlijk motief voor integratie juist buiten het continent ligt, in de uitdaging van landen als China en Brazilië. Europa is ‘de enige schaal om een eigen samenlevingsmodel vorm te geven in de wereldeconomie’.

Daarbij is economische integratie niet langer denkbaar zonder politieke integratie, en moet openheid (het slechten van grenzen) gepaard gaan met het trekken van nieuwe grenzen, zodat Europa ook bescherming biedt en kan uitgroeien tot een veiligheidsgemeenschap (*NRC Handelsblad* 14.1.12). Recenter hekelde Scheffer nog eens het gebrek aan visie over Europa in Brussel en Den Haag, dat radicale anti-Europese flankpartijen in de kaart zou spelen. Een nieuwe visie zou zich niet langer moeten richten op de binnengrenzen (‘nooit meer oorlog’) maar op de buitengrenzen, en ‘niet langer Berlijn maar Beijing, niet langer Parijs maar Sao Paulo als uitgangspunt moeten kiezen’. Daarbij moet veel duidelijker worden aangegeven wat de grenzen zijn van het Europese project, zowel qua finaliteit (geen Verenigde Staten van Europa) als qua geografische reikwijdte: de grens van de uitbreiding is nu wel bereikt (*NRC Handelsblad* 30.11.13; Scheffer 2013).

Europese beschaving

Inderdaad: de herinnering aan de Europese (burger)oorlogen volstaat niet langer om het Project Europa verder te dragen. Zeker niet in de vorm van bangmakerij, zoals die in 2005 ook werd gepleegd door politici als Balkenende en Brinkhorst, die waarschuwden dat ‘het licht zou uitgaan’ in Europa als de tegenstanders het Grondwetsreferendum zouden winnen. Of de Cassandra-roep van zwartkijkers als Rob Riemen (2010), maar ook van linkse politici als Oskar Lafontaine en Daniël Cohn-Bendit, die het rechtspopulisme in Europa identificeren met fascisme en mét Francois Mitterand alle nationalisme zien uitmonden in oorlog (tegenover hen heeft Baudet een beetje gelijk). Maar dat betekent natuurlijk niet dat we tevreden moeten zijn met een utilitaristische, pragmatische calculatie van kosten en baten à la Bolkestein en Rutte. Europa is veel méér dan een welvaarts- en groeimachine: het is ook een beschavingsideaal, misschien zelfs het belangrijkste beschavingsideaal van onze tijd.

Beschaving is het zoveel mogelijk uitbannen van geweld, wreedheid, intimidatie en vernedering uit de samenleving. In dit opzicht is de vredesdroom van de Europese stichters geenszins uitgeput en achterhaald. ‘Nooit meer oorlog’ lijkt op het eerste gezicht een negatief, retrospectief ideaal. Want wat komt er na de oorlog? Maar het kan in plaats van een terugkijkende waarschuwing ook een vooruitblikkende projectie zijn, een zichzelf vervullende voorspelling. Europese beschaving: dat is de oneindige zoektocht naar een zachtmoedige, vrolijke, minder gevaarlijke samenleving. Als we ‘nooit meer oorlog’ op die manier verbreden naar idealen als geweldloosheid, compassie, tolerantie en vrijzinnigheid ontstaat er een directe continuïteit tussen de missie van Monnet en het visioen van een sociaal veilig Europa zoals dat wordt verdedigd door Scheffer.

Beschaving wil zeggen dat het recht van de sterkste wijkt voor het recht van de zwakste. Dat geweld wordt vervangen door de wet was ook voor Monnet de kern van de beschaving (Mak

2012: 14). Anders geformuleerd: beschaving wil zeggen dat angst wordt vervangen door vertrouwen. Het Europese project kan worden beziend met de droom en de hoop dat een samenleving mogelijk is die zoveel mogelijk is bevrijd van politieke, economische, culturele, seksuele en psychologische angst. Die het geweld in al zijn vormen heeft gedempt en ingeruild voor sociale veiligheid, gelijkwaardigheid tussen mensen en democratisch vertrouwen. Het mag duidelijk zijn dat dit ideaal ook binnen Europa bij lange na nog niet is gerealiseerd.

Zo lang is het overigens niet geleden dat er nog oorlog was in Europa. Dat de vrede in Europa al bijna zeventig jaar duurt is maar ten dele waar, als we beseffen dat de (hopelijk laatste) Balkanoorlogen pas in 1999 tot hun einde kwamen. ‘Srebrenica’ is ook voor Nederland een verlaat oorlogstrauma geworden: de reprise van een verschrikking zoals de Tweede Wereldoorlog die in overvloed kende. In een iets ruimer perspectief: aan het politieke geweld van de rechtse dictaturen in Griekenland, Portugal en Spanje kwam pas in het midden van de jaren zeventig een einde. De dreiging van de Koude Oorlog hield pas op in 1989 met de val van de Berlijnse Muur en de hereniging van de beide Duitslanden. Meer dan de helft van de huidige lidstaten zuchtte nog niet zo lang geleden onder dictatoriaal staatsgeweld. Het is eigenlijk pas sinds gisteren dat in de DDR de ene helft van de bevolking de andere bespioneerde en zo nodig bij de autoriteiten aangaf. De overgang van de communistische dictaturen naar volwaardige democratieën werd pas bezegeld door de toetreding van de meeste Oosteuropese landen tot de Unie in 2004 en 2007.

In plaats van aanleiding te geven tot politieke nostalgie (of politieke chantage) kan het ‘nooit meer oorlog’ van de Europese grondleggers dus ook het startblok vormen voor een offensieve politieke verbeelding, die de Europese vrede en beschaving wil verdiepen en verbreden, en deze met trots (maar ook met schaamte over het imperialistische verleden) voorhoudt aan de rest van de wereld. Dat enkele Europese generaties aan den lijve geen oorlog hebben gekend, plaatst hen (ons) in een geprivilegieerde uitzonderingspositie, niet alleen tegenover alle generaties vóór 1945 maar ook vergeleken met de dagelijkse werkelijkheid in de rest van de wereld. Ook daarom oefent de Europese Unie een enorme aantrekkingskracht uit op grenslanden en naburige regio’s: een uitstraling die niet alleen economisch en politiek maar zeker ook cultureel en moreel van aard is. Het huidige conflict tussen de ‘twee Oekraïenes’ legt daar scherp getuigenis van af.

Overwinning van de sociale angst

Die verbreding van de oude vredesmissie van Europa kan inspiratie putten uit het denken van de Belgische socialistische denker en politicus (en aarts-Europeaan) Hendrik de Man. De auteur van het beroemde Marx-kritische boek *De psychologie van het socialisme* (1926) vond geen betere psychologische formule voor het socialisme dat hij voorstond dan ‘overwinning van de sociale angst’. Nadat de angst voor de staat was verdwenen door de vestiging van de liberale democratie, zou ook de economische angst worden weggenomen door de sociale beteugeling van het kapitalisme. De hoop van cultuursocialisten als De Man was dat in het spoor hiervan ook de culturele en psychische angst zou verminderen: de angst voor het onbekende en afwijkende, voor andersdenkenden, voor vrijzinnigheid en vrijdenkerij. Een belangrijk onderdeel hiervan was de bevrijding van het juk van de traditionele angstreligies en hun even dogmatische tegenhangers, de seculiere politieke ideologieën (zoals het marxisme). Aan het einde van dit proces zou een mensheid staan die zou zijn ‘bevrijd van de angst en dus van alle vormen van macht als geweldpleging’ (De Man 1932: 23-6).

Dat is een grootse, visionaire politieke opdracht: te zorgen dat mensen niet meer bang zijn, voor elkaar en voor zichzelf. De toptien van landen waar burgers het meeste vertrouwen hebben in elkaar en hun instituties wordt vooral bevolkt door Europese landen, met de Scandinavische landen en Nederland in de top vijf. Niet toevallig zijn dat ook de landen waar de grootste sociale gelijkheid heerst en individuen de beste kansen hebben om ongeacht hun herkomst sociaal te stijgen en zichzelf te ontwikkelen. De angst uit de mensen halen: dat is een van de belangrijkste voorwaarden om ze zelfstandig, zelfverzekerd, dus vrij te doen zijn. Veiligheid is een voorwaarde voor vrijheid. Menselijke waardigheid veronderstelt een leven zonder angst.

De beschavingsopdracht van Europa zou dus kunnen zijn om het geweld in al zijn vormen (politiek, economisch, cultureel, psychisch, seksueel, verbaal, symbolisch) zoveel mogelijk te verbannen uit de samenleving. Die opdracht is immens. De banken- en staatsschuldencrisis heeft laten zien dat Europa nog veel te weinig weerbaar is tegen het structurele geweld van de kapitalistische economie, en vooral tegen de overmacht van wat De Man de ‘Geldmuur’ noemde. We moeten ‘Europa terugveroveren op het geld’, bepleit ook Geert Mak. Het recht van de economisch sterkste heeft veel burgers, vooral in de zuidelijke Uniestaten, in armoede en toekomstangst gestort. Europese beschaving is ook Europese solidariteit. De muntunie moet worden geaccepteerd als een politiek mechanisme dat de welvaart herverdeelt van rijk naar arm en dat overal in Europa voor alle burgers zoveel mogelijk gelijke kansen schept.

De tirannie van de markt moet door de politiek worden beteugeld, maar de politiek kan op zijn beurt zelf afglijden naar tirannie. Een goed werkend politiek systeem moet de angst reduceren door een selectieve regulering van sociale risico's (Zolo 1992: 180-81). Maar net zo min als de economische angst is in Europa de angst voor de staat verdwenen. De Europese democratie vertoont zelfs populistische, proto-totalitaire trekken die zich tegenwoordig niet langer uiten in naakte repressie, zoals in de fascistische of communistische eenheidsregimes, maar in het zachte geweld dat wordt uitgeoefend door de democratische meerderheid. Het Italië van Berlusconi was en het Hongarij van Orbán is een voorbeeld van autoritair regeringspopulisme dat zich bezondigt aan breideling van de persvrijheid, inperking van de democratische machtenscheidingen en van schoffering van diegenen die niet tot de nationale gemeenschap worden gerekend. Vrijwel alle Europese landen kennen populistische partijen die een autoritaire meerderheidsstrategie voeren, minderheden criminaliseren en de politieke zeden verruwen met hun absolutistische gelijkhebbij. Beschaving betekent ook dat het verbale en symbolische geweld (het haatzaaien) zoveel mogelijk uit het democratische debat wordt geweerd, zonder dat de vrijheid van meningsuiting zelf geweld wordt aangedaan.

De Europese populisten zijn ook degenen die het gretigst inspelen op de angst voor de vreemdeling en voor het verlies van de eigen, nationale cultuur en identiteit. Jens Stoltenberg, premier van Noorwegen ten tijde van Anders Breiviks moordpartij, gaf op een indrukwekkende manier stem aan de Europese waardencanon door te benadrukken dat zijn land zich niet zou laten gijzelen door angst voor terreur en voor ‘de ander’, maar op Breiviks provocatie zou antwoorden met méér democratie, humaniteit, tolerantie en openheid. Eerder zagen we al hoe de Spanjaarden en de Britten niet wraakzuchtig, maar waardig en beheerst reageerden op de schokkende aanslagen in Madrid in 2004 en in Londen in 2005 – terwijl de VS na 9/11 zich stortte in oorlogen tegen Afghanistan en Irak.

Seksueel-cultureel geweld

De Europese beschaving ondermijnt ook in andere opzichten de angst voor de ander, bijvoorbeeld door op te treden tegen het seksueel-culturele geweld dat door mannen tegen

vrouwen en door macho's tegen homo's wordt gepleegd. Sinds de affaire-Buttiglione, waarbij de door Italië voorgedragen eurocommissaris door het Europees Parlement werd gewraakt vanwege zijn ultraconservatieve denkbeelden over huwelijk, gezin en sekse, is er sprake van een Europees beschavingsoffensief, dat met vallen en opstaan de emancipatie van vrouwen en homo's in verschillende EU-landen een paar stapjes vooruit heeft gebracht.

Opmerkelijk is de normalisering van een land als Polen, dat nog niet lang geleden gebukt ging onder het conservatief-nationalistische bewind van de gebroeders Kaczynski. Onder de pro-Europese liberale coalitie van Donald Tusk leidt de Gay Pride in Warschau niet langer tot ernstige ongeregelheden, zoals enkele jaren geleden nog wel in Zagreb en Belgrado. In de laatste stad werd de optocht enkele malen afgelast uit vrees voor geweld: eerder waren er bij onlusten die door rechtsextremisten waren aangewakkerd meer dan honderd gewonden gevallen. Naar aanleiding daarvan drong Brussel er bij Servië en Kroatië op aan om de rechten van homo's te beschermen als ze tot de Unie zouden willen toetreden. Overigens zou Servië nooit de oorlogsmisdadigers Milosevič, Karadžić en Mladić naar Den Haag hebben uitgeleverd zonder de verlokking van het lidmaatschap van de Europese Unie.

Het beeld is gemengd. Ook de Poolse ex-president Lech Walesa vond het onlangs nodig om te zeggen dat homo's in het parlement op de achterste bankjes hoorden te zitten, liever nog achter de muur, want 'de minderheid mag de meerderheid niet lastigvallen' (*Trouw* 2.3.13). De Russische wet die 'propaganda voor homoseksualiteit' verbiedt heeft dezelfde strekking. Volgens de Russische minister van Buitenlandse Zaken Lavrov kent Rusland 'eigen morele waarden, historische, culturele en religieuze tradities. We willen niet dat een groep burgers het recht krijgt hun waarden die afwijken van die van de meerderheid, op te dringen aan kinderen' (*Trouw* 27.2.13). Opvallend genoeg verbrak Venetië de culturele betrekkingen met St. Petersburg nadat die stad een eerdere versie van de anti-homowet had ingevoerd. Unaniem besloot de Venetiaanse gemeenteraad dat zij strijdig was 'met de geschiedenis, het internationale aanzien en het geweten van de stad'.

Ook in landen met een traditie van jaren-zestig-vrijzinnigheid als Nederland staan homo's opnieuw onder druk en groeit het aantal aangiften van bedreiging en geweldpleging. In Frankrijk ontstond een onverwacht sterke protestbeweging tegen de legalisering van het homohuwelijk, die echter wel door het parlement werd bekrachtigd. Maar het geschonden gezicht van de Nederlandse Parijzenaar Wilfred de Bruijn, die door homohaters bloedig was afgetuigd, bleef nog lang op het netvlies staan. De landen die het homohuwelijk hebben aanvaard zijn vooral gelokaliseerd in het Noordwesten van Europa, de landen die het expliciet verbieden vooral in het Zuidoosten. In Hongarije werd in 2013 grondwettelijk vastgelegd dat het 'normale' Hongaarse gezin bestaat uit een man en een vrouw. De Kroaten spraken zich vlak na hun toetreding tot de EU in juli 2013 per referendum uit voor de grondwettelijke verankering van het traditionele christelijke huwelijks- en gezinsmodel. De linkse Kroatische premier hekelde de uitslag en kondigde snel een nieuwe wet aan op civiele partnerschappen die alle paren ongeacht hun seksuele oriëntatie dezelfde rechten zou geven.

Geweld van allerlei soort is nog steeds endemisch in alle landen van Europa. Huiselijk geweld, vrouwenhandel, geweld tegen prostituees en kindermishandeling zijn ook in 'beschaafde' landen als Nederland nog aan de orde van de dag. Thuisgeweld in Marokkaanse gezinnen vormt een belangrijke reden dat jonge Marokkanen oververtegenwoordigd zijn in de geweldplegingsstatistieken. De onveiligheid, de hardhandige opvoeding (niet praten maar erop slaan) en de angstcultuur in huis bevorderen de gevoelloosheid en het gebrek aan empathie voor anderen (*de Volkskrant* 19.3.13). In haar film *Femme de la rue* (2012) liet

Sofie Peters zien dat seksuele intimidatie en verbale agressie door (vooral) allochtone mannen in de straten van Brussel voor jonge blanke vrouwen een dagelijkse ervaring waren. *Happy slapping* door tieners wordt gretig gedeeld via de sociale media. Uitgaansgeweld gaat gepaard met een nieuw soort onverschilligheid en gewetenloosheid, zoals te zien op de schokkende beelden uit Eindhoven begin vorig jaar, waarbij een groepje stappers uit het Belgische Turnhout zonder duidelijke aanleiding iemand tegen de grond sloegen, één voor één op hem intrapten en hem bewusteloos op straat achterlieten.

Het nieuwe feestgeweld is het duidelijkst zichtbaar rondom de voetbalvelden. Ook na de ophefmakende dood van grensrechter Richard Nieuwenhuizen begin december 2012 in Almere waren er voortdurend geweldsincidenten op de voetbalvelden, die ook waren gericht tegen scheidsrechters. De KNVB nam verscherpte maatregelen tegen excessen zoals fysiek geweld en 'hevig verbaal geweld in woord en gebaar'. Voetbalgeweld gaat soms gepaard met een re-enscenering van de Tweede Wereldoorlog, maar als farce. Bijvoorbeeld in de vorm van 'plaag-racisme', zoals het uitstoten van oerwoudgeluiden bij het optreden van gekleurde spelers of spreekwoorden als 'alle joden aan het gas' bij wedstrijden tegen 'jodenclub' Ajax. Soms leidt dat tot ware veldslagen, zoals onlangs die tussen de fanatieke 'Yid Army' van 'jodenclub' Tottenham Hotspur en een knokploeg van neonazi's in Lyon. Een dreigende aangifte door de Vereniging van Zwarte Advocaten tegen het gebruik van de term 'Yid' werd door de club afgewimpeld met de stelling dat die door de supporters 'op een affectieve, niet op een beledigende wijze' werd gebruikt.

Lachen en geweld

Europa is dus nog lang niet klaar met het ideaal van 'eeuwige vrede', zelfs niet in zijn meest vredelievende uithoeken. De strijd tegen het geweld is een eeuwige strijd. Maar het staat buiten kijf dat Europa zowel in zijn eigen binnenwereld als in de (nog bozere) buitenwereld optreedt als een geweldige civielisatiemacht, die niet alleen de hete en de koude oorlog op haar eigen grondgebied heeft overwonnen, maar in het verlengde daarvan ook bezig is zachtere vormen van geweld te marginaliseren en te vervangen door democratische tolerantie en wederzijds respect. Volgens de Amerikaanse psycholoog Steven Pinker krijgen onze 'betere engelen' (empathie, moraal en rede) in de loop der geschiedenis steeds meer vat op onze 'innerlijke demonen' (prooigedrag, wraak, sadisme en totalitaire neigingen) zodat het geweldsniveau in de wereld gestaag is gedaald. Dat proces is in Europa het verst gevorderd: de Europese liberale democratieën zijn de minst oorlogszuchtige samenlevingen op deze planeet (Pinker 2011).

Die civiliserende uitstraling is misschien het duidelijkst zichtbaar in de zuidelijke en oostelijke grenszones, zoals in Turkije en de Oekraïne, waar de Europese beschaving de aanleiding vormt voor wat met recht een *clash of civilizations* kan worden genoemd. De Oekraïense betogers op de 'Euromaidan' in Kiev willen deel hebben aan de Europese droom: zij willen genieten van mensenrechten, democratie, vrijheid van meningsuiting. Een betogers brengt die door het bewind van president Janoekovitsj 'gestolen' droom eenvoudig onder woorden: 'Ik wil dat mijn kinderen in een land opgroeien waar ze jonge mensen niet slaan'. In een andere variant: 'Ik wil niet leven in een land waar gewapende politie onschuldige burgers slaat. In Europa beschermt de politiek de burgers en wordt de wet gehandhaafd... hier zijn de politiemensen corrupt en dienen ze eerder zichzelf en hun familie dan de wet' (NRC 13.12.13; Trouw 14.12.13).

Pas als het geweld is uitgebannen en er sprake is van economische, politieke, sociale en psychische veiligheid kunnen individualisme, zelfontplooiing, zelfkritiek en dissidentie

opbloeien zonder angst voor sancties, uitsluiting of eerverlies. Macht maakt (nog) geen recht en geweld staat haaks op alle moraliteit. De verleiding van Europa is niet alleen die van ongekende materiële welvaart maar ook die van vrijheid, individualisme, pluraliteit, kansengelijkheid en sociale bescherming – de ‘pursuit of happiness’ die ook de Amerikaanse *founding fathers* voor ogen zweefde. De ziel van Europa is de hoop en het vooruitzicht op deze sociale vrijheid.

Die Europese ziel is geen heilige graal die ergens in de historische diepte verborgen ligt, maar een bezielende droom die zichzelf probeert waar te maken. Tegenover de vechtlustige mens, die altijd de strijd zoekt, altijd gelijk heeft, niet in staat is tot zelfkritiek en anderen altijd van alles de schuld heeft, staat de lerende mens die durft te twijfelen en te onderzoeken. Die lerende, nieuwsgierige mens is Europa’s wapen en eigenlijk identiteit. Europa is een verbaal continent, met een traditie van over zichzelf nadenken, leren van eigen fouten, van zelfopvoeding en ook van lachen om zichzelf (Konrád 2013: 21-22; 69-70).

Dit ontwapenende lachen doet alle geweld op den duur verdampen. Zelfrelativering staat immers haaks op alle geweld: er bestaat een directe relatie tussen gebrek aan twijfel en wreedheid. Zodra je je in anderen kunt verplaatsen en jezelf door anderen ogen leert zien, is het onmogelijk om hen als uitschot te behandelen. Zoals alle opvoeders en vredesdiplomaten weten: zolang er niet wordt gepraat is de kans groot dat er op wordt geslagen. Daarom kan de formule ‘overwinning van de sociale angst’ van de aarts-Europeaan De Man de Europese gedachte nog steeds bezielen. Het geweld in al zijn vormen verbannen uit de wereld, te beginnen in Europa. Dat is de passie, de realistische utopie waarmee Europa de wereld opnieuw kan veroveren.

Literatuur:

- Baudet, Thierry (2012) *Pro Europa dus tegen de EU*. Amsterdam: Elsevier Boeken.
- Fortuyn, Pim (1998) *Zielloos Europa*. Utrecht: Bruna.
- Konrád, György (2013) *Europa und die Nationalstaaten*. Berlin: Suhrkamp
- Mak, Geert (2012) *De hond van Tišma. Wat als Europa klapt?* Amsterdam: Atlas/Contact.
- Man, Hendrik de (1932) *Massa en leiders*. Arnhem: Van Loghum Slaterus.
- Pinker, Steven (2011) *The Better Angels of Our Nature: Why Violence Has Declined*. New York: Viking.
- Riemen, Rob (2010) *De eeuwige terugkeer van het fascisme*. Amsterdam: Atlas.
- Rutte, Mark, ‘Bij de les blijven met Popper’: <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/toespraken/2011/09/27/popperlezing-van-mark-rutte-antwerpen-27-september-2011.html>
- Scheffer, Paul (2013) *The Hidden Vitality of Europe*. Amsterdam: Felix Meritis.
- Zolo, Danilo (1992) *Democracy and Complexity. A Realist Approach*. Cambridge: Polity Press.

Personalía:

De socioloog **Dick Pels** was tot 2013 directeur van Bureau de Helling, het wetenschappelijk bureau van GroenLinks. Daarvoor was hij hoogleraar sociologie en freelance publicist. Hij schreef o.a. *Een zwak voor Nederland* (2005), *Opium van het volk* (2008) en *Het volk bestaat niet* (2011). Binnenkort verschijnt bij uitgeverij Cossee *Een zwak voor Europa*.